

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1982 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1983

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1982

VILNIUS

1983

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1982

VILNIUS

1983

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1982

ВИЛЬНИУС «МОКСЛАС» 1983

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVIČIUS (*vyr. redaktorius*), Alfonsas EIDINTAS, Mečislovas JUČAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVIČIUS, Rita STRAZDŪNAITĖ (*sekretorė*), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVIČIUS, Irena VALIKONYTĖ, Regina ŽEPKAITĖ (*vyr. redaktorius pavaduotoja*)

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

ISTORIJOS INSTITUTO MOKSLINĖS IR MOKSLINĖS ORGANIZACINĖS VEIKLOS SVARBIAUSIEJI REZULTATAI 1981 METAIS

Kolektyvo visuomeninė ir mokslinė organizacinė veikla rėmėsi ideologinio darbo kompleksiniu planu, kurio tikslas — sutelkti instituto mokslinį potencialą, partinės, profesinės, komjaunimo organizacijų pastangas TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimų nutarimams įgyvendinti.

Istorijos instituto mokslinių tyrimų kryptis — Lietuvos liaudies istorinės raidos dėsningumai.

1981 m. Istorijos institutas nagrinėjo 3 problemas ir tyrinėjo šių problemų 22 planines temas, baigė 5 temas ir parėngė 80 aut. lankų rankraščių. Baigti darbai sudaro 23,3% tyrinėjamų temų.

Baigtos tirti problemos „Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos, socializmo ir komunizmo kūrimo TSRS istorija“ šios temos:

„Lietuvos socialistinio kaimo kultūra ir buitis. II d.“ (20 a. l., temos vadovas ist. m. k. I. Butkevičius). Kolektyvinėje studijoje, remiantis archyvine medžiaga ir gausių etnografinių tyrimų duomenimis, išanalizuoti Vakarų Lietuvos kaimo gyventojų kultūros ir buities pakitimai, apibūdinta kolūkiečių sodybų kūrimasis ir raida, nustatyti trobesių tipai, aptartas gyvenamųjų namų interjeras, patalpų puošyba, nušviesta kaimo gyventojų mityba, išanalizuoti šiuolaikiniai vestuvių papročiai, ritualas ir apeigos, gyventojų kultūrinės orientacijos. Apibendrinti naujų reiškinių formavimosi, jų sąveikos su tradicine lietuvių liaudies kultūra dėsningumai.

„Lietuvos istorijos metraštis. 1981 metai“ (15 a. l., temos vadovas — LTSR MA narys koresp. B. Vaitkevičius). Jame pateikti naujausių tyrimų duomenys.

Baigtos tirti problemos „Kapitalistinės ir ikikapitalistinių socialinių-ekonominių formacijų istorija“ šios temos:

„Visuomeniniai-politiniai judėjimai Lietuvoje“ (20 a. l., vadovas — LTSR MA akad. J. Jurginis). Nušviestos Lietuvos ekonominio ir politinio smukimo XVI a. antroje pusėje ir XVII a. pradžioje priežastys, ištirtos užsienio politikos ir užsienio prekybos orientacijos. Atskleista krašto užsienio politinės padėties įtaka vidaus politinių jėgų diferenciacijai ir visuomeninių politinių judėjimų raidai. Išanalizuoti reformacijos, kaip visuomeninio judėjimo, pralaimėjimo socialiniai-ekonominiai, politiniai ir teisiniai bei kultūriniai veiksniai, apibendrinti kontrreformacijos jėgų konsolidacijos ypatumai Lietuvoje.

„Lietuvių valstiečių materialinė kultūra. III d.“ (15 a. l., vadovas — ist. m. k. V. Morūnas). Ištirti kai kurie kapitalizmo laikotarpio lietuvių valstiečių verslai (gyvulininkystė, žvejyba, liaudies technika, amatai), nustatyti jų būdingieji bruožai, raidos etapai, įrankių tipai, paplitimo arealai, nušviesti tarpetniniai ryšiai, lietuvių ir kaimyninių tautų materialinės kultūros sąveika.

Baigta tirti problemos „Šiuolaikinės užsienio ideologinės srovės, buržuazinės ideologijos, antikomunizmo, reformizmo ir revizionizmo kritika“ tema „Buržuazinės istoriografijos socializmo kūrimo Tarybų Lietuvoje istorijos klausimais kritika“ (10 a. l., vadovas — ist. m. k. H. Šadžius). Pateikta lietuvių buržuazinės emigracinės istoriografijos dažniausiai gvildenamų problemų — socializmo kūrimo, nacionalinio klausimo sprendimo Tarybų Lietuvoje — mokslinė kritika. Atskleistas buržuazinių falsifikacijų antitarybinis pobūdis.

Baigta neplaninė tema „Lietuvos TSR Tautų Draugystės ordino Mokslų Akademija“ (rusų kalba, 10 a. l., vadovas — LTSR MA narys koresp. B. Vaitkevičius). Nušviestas MA kūrimasis ir veikla organizuojant ir vykdant technikos, gamtos ir visuomenės mokslų fundamentinius tyrimus. Apibendrinti svarbiausių mokslinių tyrimų rezultatai, parodyti ryšiai su šalies ir užsienio moksliniais centrais. Aptarta mokslinė organizacinė ir visuomeninė veikla.

Toliau tirtos kompleksinės problemos „Brandaus socializmo raidos dėsningumai“ (vadovas — LTSR MA narys koresp. B. Vaitkevičius), „Lietuvių etnogeneze“ (vadovė — LTSR MA narė koresp. B. Kulikauskienė). Institutas dalyvavo kompleksinės programos „Įstatymų leidybos raida ir tobulinimas, remiantis TSRS Konstitucija“ skyriaus „TSRS Konstitucija ir tarybinės visuomenės politinės sistemos raida“ (vadovas — ist. m. dr. S. Atamukas) rengime. Probleminei taryba „Lietuvos TSR istorija“ (pirmininkas — LTSR MA narys koresp. B. Vaitkevičius) aptarė mokslinių tyrimų koordinavimą ir priėmė nutarimus „Istorinių tyrimų Lietuvoje koordinavimo uždaviniai TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimų šviesoje“, „Buržuazinės istoriografijos mokslinės kritikos būklė ir uždaviniai“.

Be minėtų darbų, parengta apibendrinančio ir informacinio pobūdžio medžiaga įvairiais mokslinių tyrimų ir ideologinio darbo klausimais (3,3 a. l., prof. dr. M. Jučas, S. Overaitė).

Suorganizuota daug archeologinių ir etnografinių ekspedicijų, kurių metu sukaupta vertingos mokslinės medžiagos.

Archeologijos skyrius surengė 11 ekspedicijų, tarp jų 3 ūkiskaitiniais pagrindais. Tyrinėjo 17 archeologinių paminklų, baigti tirti 6 objektai (tarp jų 2 pagal ūkiskaitines sutartis už 22,5 tūkst. rb). Etnografijos skyrius organizavo 8 ekspedicijas 28 respublikos rajonuose ir 3 miestuose. Surinkta gausi etnografinė medžiaga: užpildyta 3654 aprašai bei anketos, parengta 440 brėžinių ir piešinių, 2657 fotonuotraukos ir 180 spalvotų diapozityvų.

Institutas išleido 17 veikalų, moksliniai bendradarbiai paskelbė 57 mokslinius straipsnius, tarp jų 24 sąjunginiuose ir kitų respublikų leidiniuose, 4 — užsienio spaudoje.

Institutas organizavo 2 mokslines konferencijas. Be to, Instituto darbuotojai dalyvavo kitų respublikos įstaigų, TSRS MA ir brolišųjų respublikų mokslinėse konferencijose, taip pat tarptautiniuose renginiuose. Iš viso dalyvauta 19 mokslinių konferencijų, kuriose perskaityti 36 pranešimai.

Instituto ideologiniame (filosofiniame) seminare surengti 5 užsiėmimai (vadovas — ist. m. dr. S. Atamukas). Įvyko 5 instituto moksliniai seminarai (vadovas — ist. m. dr., prof. M. Jučas) ir 13 teorinių diskusijų skyriuose.

Institutas plėtojo mokslinius ryšius su sąjunginėmis ir kitų respublikų mokslinėmis įstaigomis, taip pat su respublikos aukštosiomis mokyklomis bei organizacijomis. Su TSRS MA TSRS Istorijos institutu dirbo tema „Tarybinės visuomenės dvasinio gyvenimo internacionalizavimas brandaus socializmo sąlygomis“, atliko parengiamuosius darbus sąjunginei konferencijai, skirtai TSRS susikūrimo 60-mečiui. Kartu su Baltarusijos TSR MA Istorijos institutu išleido teminį straipsnių rinkinį „Didysis Spalis baltarusių ir lietuvių tautų istoriniame kelyje“. Institutas ir Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas tęsė darbą rengiant spaudai Lietuvos Statutus, organizuota bendra archeologinė ekspedicija, Medicinos fakultetui teikiama archeologinė medžiaga antropologiniams tyrimams, fakulteto mokslininkai dalyvauja nagrinėjant temą „Lietuvių etnogeneze“. Institutas ir Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas surengė dvi bendras archeologines ekspedicijas, suteikta parama rengiant spaudai velionio ist. m. k. doc. R. Varakausko monografiją „Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII—XVI a.“ Su LKP Šiaulių miesto komitetu bendradarbiauta rengiant konferenciją, skirtą Šiaulių istorijai nuo seniausiųjų laikų iki mūsų dienų. Molėtų raj. Čiulėnų kolūkiui Instituto darbuotojai padėjo rengti kolūkio istoriją. Instituto mokslininkai dalyvavo Lietuvos TSR kultūros paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos veikloje: teikė paramą rengiant leidinį „Kraštotyra“, konsultuojama įvairiais metodinio darbo klausimais.

Institutas padeda ir respublikos vidurinių mokyklų visuomenės mokslų mokytojams. 1981 m. išleista Lietuvos TSR istorijos mokymo priemonė vidurinių mokyklų X—XI klasių moksleiviams, kurios rengime dalyvavo Kapitalizmo istorijos skyriaus vyr. mokslinė bendradarbė ist. m. k. R. Žepkaitė.

Moksliniuose renginiuose Italijoje ir Švedijoje dalyvavo Feodalizmo istorijos skyriaus vadovas akad. J. Jurginis.

Institutas moksliniam darbui priėmė 6 mokslininkus iš šių šalių: Lenkijos LR — 1, Vokietijos DR — 1, Japonijos — 1, JAV — 1, Suomijos — 2.

Metų pabaigoje Istorijos institute dirbo 82 mokslo darbuotojai, tarp jų: 1 akademikas, 2 nariai korespondentai, 9 mokslo daktarai, 37 mokslo kandidatai. Turintieji mokslinius laipsnius sudarė 56,1% visų darbuotojų.

Instituto direktorius LTSR MA narys koresp. B. Vaitkevičius apdovanotas Garbės ženkle ordinu.

Akad. J. Jurginiui ir ist. m. dr. V. Merkiui (su bendraautoriais) už veikalą „Vilniaus universiteto istorija. T. I—III“ suteikta Lietuvos TSR valstybinė premija.

Metų pabaigoje institute mokėsi 11 aspirantų, tarp jų 3 akivaizdinėje aspirantūroje, aspirantūrą baigė du neakivaizdininkai aspirantai.

Istorijos instituto Mokslinė taryba surengė 11 posėdžių, įvyko 3 kolektyvo gamybiniai susirinkimai, 35 išplėstiniai direkcijos posėdžiai, 2 specializuotos tarybos mokslų kandidato laipsniui teikti posėdžiai.

Numatytos svarbiausios mokslinių tyrimų problemos, temos, sudarytas kolektyvo socialinės raidos planas 1981—1985 metams, apibendrintos instituto darbo kryptys artimiausiems penkmečiams.

Istorijos instituto mokslinė produkcija prisidėjo prie ideologinio darbo uždavinių sprendimo, respublikos darbo žmonių idėjinio politinio auklėjimo. Instituto veikalai naudojami aukštosiose ir vidurinėse mokyklose, dėstant istorines disciplinas.

Be to, instituto moksliniai bendradarbiai propagavo mokslines žinias: surengtos 2 mokslo dienos (Kretingos raj. ir LTSR MA Fizikinių techninių energetikos problemų institute Kaune), paskelbti 86 mokslo populiarinimo straipsniai, 29 kartus pasisakyta per radiją ir televiziją, perskaitytos 229 paskaitos visuomenei.

S. Overaitė

PROBLEMINĖS TARYBOS

Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos 1981 m. rugsėjo 29 d. posėdis

Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos 1981 m. rugsėjo 29 d. posėdyje svarstyti šie klausimai: 1) TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimai ir istorijos tyrimų koordinavimo uždaviniai respublikoje, 2) buržuazinės istoriografijos mokslinės kritikos būklė. Be to, buvo patvirtinta Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos prezidiumo ir sekcijų asmeninė sudėtis. Posėdyje dalyvavo šie tarybos nariai: B. Vaitkevičius, M. Jučas, J. Jurginis, V. Kašauskienė, V. Merkys, V. Milius, V. Morkūnas, R. Šarmaitis, M. Tamošiūnas, R. Žiugžda, MA Visuomenės mokslų skyriaus sekretorius P. Dičius, Instituto mokslinė sekretorė S. Overaitė, vyr. m. b. S. Atamukas.

Pirmuoju klausimu pranešimą padarė tarybos pirmininkas B. Vaitkevičius, antruoju — S. Atamukas (abu pranešimai skelbiami šiame „Metraštyje“). Diskusijose pasisakė M. Jučas, V. Kašauskienė, R. Šarmaitis, B. Vaitkevičius, R. Žiugžda.

Patvirtintos šios kandidatinių disertacijų temos: Lauros Kazlauskienės „Bitininkystė Lietuvoje XIX—XX a.“; Genadijaus Ogurcovo „Lietuvos TSR savanoriškos draugijos armijai, aviacijai ir laivynui remti veikla auklėjant jaunimą karine ir patriotine dvasia (1945—1980 m.)“; Boleslovo Zubricko „Tarybų Lietuvos chorinės kultūros formavimasis ir raida (1940—1980 m.)“.

Patvirtinta Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos prezidiumo ir sekcijų asmeninė sudėtis:

prezidiumas — B. Vaitkevičius (pirmininkas), A. Bendžius, M. Jučas, V. Merkys, V. Milius (sekretorius), V. Morkūnas, A. Tautavičius;

istorijos sekcija — V. Merkys (pirmininkas), J. Dobrovolskas, J. Jurginis, H. Šadžius, M. Tamošiūnas;

archeologijos sekcija — A. Tautavičius (pirmininkas), M. Michelbertas, R. Riman-tienė;

etnografijos sekcija — V. Morkūnas (pirmininkas), V. Milius, G. Niunkienė;

istorijos šaltinių skelbimo sekcija — M. Jučas (pirmininkas), E. Gudavičius, S. Jegelevičius, B. Vaitkevičius;

Lietuvos ryšių su užsienio šalimis tyrimo sekcija — R. Žiugžda (pirmininkas), S. Stašaitis, R. Žepkaitė;

užsienio šalių istoriografijos tyrinėjimų sekcija — S. Atamukas (pirmininkas), A. Balsys, A. Gaidys, V. Kašauskienė, K. Navickas.

TSKP XXVI IR LKP XVIII SUVAŽIAVIMAI IR ISTORIJOS TYRIMŲ KOORDINAVIMO UŽDAVINIAI RESPUBLIKOJE

TSKP XXVI suvažiavimas gerai įvertino mokslo vaidmenį šiuolaikinės tarybinės visuomenės raidoje. „Kurti naują visuomenę be mokslo tiesiog neįmanoma“¹, — pabrėžta suvažiavime. Ir dar viena įdomi suvažiavime iškelta mintis, ir, sakyčiau, priesakas mokslo darbuotojams: „...pats mokslas turi būti nuolatinis „ramybės drumstėjas“, jis turi rodyti, kokiuose baruose jaučiamas sustingimas ir atsilikimas, kur šiuolaikinis žinių lygis leidžia žengti pirmyn sparčiau, sėkmingiau“².

TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimai teigiamai įvertino visuomenės mokslų laimėjimus, nubrėžė jų tolesnės raidos gaires. Atkreiptas dėmesys į tai, kad būtų „geriau organizuojama visa mokslinių tyrimų sistema“³. Teorinis partijos arsenalas papildytas svarbiomis išvadomis ir apibendrinimais. Sukurta išsivysčiusio socializmo kaip būtino, dėsningo ir istoriškai ilgo komunistinės formacijos kūrimo etapo koncepcija. Apibendrinant visuomenės pastarojo dešimtmečio socialinės-klasinės struktūros raidą, TSKP XXVI suvažiavime padaryta svarbi išvada, jog „beklasė visuomenės struktūra susiformuos iš esmės brandaus socializmo laikotarpiu“⁴. Ši išvada praturtina marksistinių-lenininių mokymą apie dviejų komunistinės formacijos fazių santykių socialinės struktūros raidos požiūriu. Socialinės struktūros raidos tendencija kelia būtinumą intensyviau nagrinėti dviejų nuosavybės formų suartėjimo, skirtumų tarp miesto ir kaimo, fizinio ir protinio darbo nykimo, politinės socialistinės visuomenės sistemos perspektyvų problemas ir, matyt, tirti jas kiek kitokiu požiūriu.

Būdinga išsivysčiusio socializmo ypatybė — vis glaudesnis ekonominės raidos ir socialinės-politinės pažangos tarpusavio ryšys. Ši aplinkybė reikalauja toliau ugdyti visuomenės mokslus, išsamiau tirti humanitarines problemas. Svarbiausia, į ką orientuoja TSKP XXVI suvažiavimas ir LKP XVIII suvažiavimas, tai kolektyviai ir kompleksiskai, t. y. fundamentaliai, tirti visų etapų visuomenės raidą, ypač šiuolaikinėmis sąlygomis, teoriškai įprasminti ir apibendrinti naujus tarybinės visuomenės gyvenimo reiškinius ir procesus.

Ši generalinių uždavinį sąlygojo tiek šiuolaikinės visuomenės raidos poreikiai, tiek paties istorijos mokslo būklė ir vystymosi tendencijų analizė. Kadangi ne tik šalyje, bet ir respublikoje istorijos tyrinėjimų užmojis platus, sukaupta daug konkrečios istorinės medžiagos, tai vis labiau ryškėja, jog reikia apibendrinančios, vientisos (sisteminės) tiriamųjų objektų, reiškinių ir procesų traktuotės, t. y. kyla reikalas integruoti mokslinius istorijos tyrimus.

Kad būtų įgyvendinti TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimų nubrėžti visuomenės mokslams uždaviniai, istorikai pirmiausia turi kelti istorijos darbų metodologinę kultūrą, kelti jėgas svarbiausių, aktualiausių istorijos problemų nagrinėjimams, bendromis jėgomis kurti apibendrinančius, turinčius reikšmės pasaulėžiūrai veikalus, toliau kaupti faktinę medžiagą ir tobulinti konkrečių istorinių tyrinėjimų metodus, plėtoti mokslinę buržuazinės istoriografijos kritiką⁵.

Šis daugiaplanis istorijos tyrimų kelias, — o jis, nesunku pastebėti, nėra lengvas, bet daug įvairaus pobūdžio pastangų reikalaujanti mokslinė ir mokslinė organizacinė veikla, — padės didinti istorijos mokslų indėlį tobulinant išsivysčiusį socializmą, diegti visuomenei istorinę mąstyseną, kelti istorijos veikalų ideologinį veiksmingumą.

¹ TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga. — V., 1981, p. 45.

² Ten pat.

³ Ten pat, p. 45.

⁴ Ten pat, p. 56.

⁵ Lietuvos Komunistų partijos XVIII suvažiavimo medžiaga. — V., 1981, p. 105—106.

Tarp daugelio pastangų ir organizacinių priemonių geriau organizuoti mokslinius tyrimus, svarbu yra tobulinti istorijos tyrimų koordinavimą, racionaliai ir dalykiškai panaudoti koordinavimo svertus. TSKP XXV suvažiavimas, gerai įvertinęs svarbiausio šalies mokslo štabo — TSRS Mokslų Akademijos veiklą, pabrėžė, jog reikia gerinti mokslinių tyrimų koordinavimą, toliau didinti akademijos „kaip teorinių tyrimų centro, viso mokslinio darbo šalyje koordinuotojos“⁶ vaidmenį, atitinkamai, suprantama, ir respublikų mokslo akademijų bei jų padalinių — institutų vaidmenį.

Istorijos tyrimų koordinavimo specifiką respublikoje sudaro tai, kad čia veikia dvi koordinavimo tarybos: Respublikinės gamtos ir visuomenės mokslų koordinavimo tarybos prie Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Prezidiumo probleminė taryba „Lietuvos TSR istorija“ ir Respublikinė taryba TSKP istorijos tyrimams koordinuoti, veikianti prie Partijos istorijos instituto prie LKP CK (PII).

Probleminės tarybos „Lietuvos TSR istorija“ koordinavimo sfera nėra plati. Be LTSR MA Istorijos instituto (II), ji koordinuoja penkių katedrų: trijų Vilniaus valst. V. Kapsuko universiteto (VVU) (TSRS istorijos, Lietuvos TSR istorijos ir Visuotinės istorijos) ir dviejų Vilniaus valst. pedagoginio instituto (VVPI) (TSRS istorijos ir Visuotinės istorijos), taip pat Lietuvos TSR Archyvų valdybos įstaigų, kai kurių istorinio profilio muziejų mokslinius tyrimus.

Koks gi tarybos koordinuojamų įstaigų, iš esmės aukštųjų mokyklų penkių katedrų, mokslinis potencialas? Jis negausus, bet gana kvalifikuotas. VVU katedrose dirba 17 istorikų, iš jų 5 istorijos mokslų daktarai ir 9 mokslų kandidatai, VVPI katedrose — 10 istorikų, iš jų 1 mokslų daktaras ir 7 mokslų kandidatai.

17 asmenų probleminė taryba „Lietuvos TSR istorija“ patvirtinta 1980 m. balandžio 23 d. Taryba nuo 1973 m. turi savo spaudos organą — „Lietuvos istorijos metraštį“ (LIM), kuriame savo tyrimų rezultatus skelbia respublikos istorikai. Deja, jame nepakankamai atsispindi aukštųjų mokyklų istorikų gyvenimas. Metraštyje pradėta gvildinti istorijos terminija — gera ir visokeriopai remtina II specialistų iniciatyva. Gvildinti terminijos klausimus kviečiami visi respublikos istorikai. LIM skelbiamos istorijos darbų recenzijos. Tačiau ne viena iš jų turi anotacinį pobūdį. Ir probleminė taryba, ir II surengė keletą sąjunginių mokslinių konferencijų, kurios susilaukė teigiamo mokslinės visuomenės įvertinimo. Konferencijose, kaip paprastai, gausiai dalyvavo ir respublikos istorikai. Sistemingai dirbama su jaunaisiais istorikais: kas dveji metai rengiamos mokslinės konferencijos, išleidžiama konferencijos medžiaga. Kūrybinius jaunųjų istorikų ieškojimus turėtų skatinti akad. Juozo Žiugždos premija, kuri bus skiriama kas treji metai geriausiam jaunajam istorikui. 1981 metais ši premija buvo paskirta ir 1982 m. pradžioje, per Mokslų Akademijos sesiją, iškilmingai įteikta II jaun. moksl. bendradarbiui ist. m. k. Broniui Puzinavičiui.

Ką yra nuveikusi probleminė taryba „Lietuvos TSR istorija“ ir kokios XI penkmečio pagrindinės istorijos tyrimų kryptys?

I. Mokslo tiriamasis darbas

Mokslo tiriamojo darbo sferoje taryba toliau telkė istorikų jėgas svarbioms istorijos mokslo problemoms spręsti. Nauja čia yra tai, kad ji pradėjo diegti mokslinių istorijos tyrimų tikslinį planavimo ir valdymo metodą, kurti svarbių istorijos problemų tyrimo tikslines kompleksines programas.

Kokias problemas, taikydami šį metodą, ėmėms spręsti praėjusiam, X penkmetyje, ir sprendžiame šį penkmetį?

I. Lietuvių etnogenėzė (vadovė — Lietuvos TSR MA narė koresp. R. Kuliakauskienė). Didelė, sudėtinga problema. Čia dirba Mokslų Akademijos II, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto (Lkli) ir VVU archeologai, istorikai, etnografai, kalbininkai ir antropologai. Sudarytas veikalo prospektas, įžengta į sintetinio apibendrinamojo veikalo rengimo etapą.

II. Išsivysčiusio socializmo raidos dėsningumai (Lietuvos TSR istorijos medžiagos pagrindu) (vadovas — Lietuvos TSR MA narys koresp. B. Vaitkevičius). Šią problemą sprendžia II, Lkli, PII, VVU, VVPI, Lietuvos valstybinės konservatorijos (LVK) mokslininkai. Bendrų pastangų vaisius — akademinės „Lietuvos TSR is-

⁶ TSKP XXV suvažiavimo medžiaga. — V., 1976, p. 44.

torijos" 5 tomo, chronologiškai apimančio išsivysčiusio socializmo etapą, parengimas. Šiuo metu knyga rengiama spaudai.

Akademinės „Lietuvos TSR istorijos“ 5 tomo parengimu nesibaigia šios didelės problemos „Išsivysčiusio socializmo raidos dėsningumai“ nagrinėjimas. Jos integraline dalimi laikytina svarbi tema—TSRS Konstitucija ir tarybinės visuomenės politinės sistemos raida (Lietuvos TSR medžiagos pagrindu), kuri turi išeiti iš spaudos 2 dalių veikalau. Temą kompleksiskai nagrinėja istorikai, partijos istorikai ir teisininkai—II, PII, VVU, VVPI, Aukštosios partinės mokyklos (APM), Lietuvos TSR liaudies ūkio specialistų tobulinimosi instituto (LLŪSTI) mokslininkai.

Išsivysčiusio socializmo raidos dėsningumai bendromis respublikos visuomenės mokslo jėgomis bus toliau intensyviai tiriami. Iš Tarybos gautų jos koordinuojamų įstaigų duomenų išryškėjo šių tyrimų kryptys:

1) Socialistinės darbininkų klasės raida (socialinė struktūra, butis, kultūra, gerovė, išsilavinimas, visuomeninis politinis aktyvumas). Problema tiriama istoriniu ir etnografiniu aspektais. Vykdo II ir PII.

2) Kolūkinės valstietijos raida (kultūra, butis, šeimos papročiai, kultūros vartojimas ir kt.). Etnografinis, etnosocialinis ir istorinis tyrimo aspektas. Vykdo II ir VVU.

3) Tarybų Lietuvos ryšiai. Bendradarbiavimas su Tarybų Rusija. Vykdo II Socialistinės visuomenės istorijos skyrius.

4) Vietinių tarybų veikla. Vykdo VVU Lietuvos TSR istorijos katedra.

5) Švietimas, kvalifikuotų kadru rengimas, istorikų fondai respublikos archyvų saugyklose. Vykdo VVU TSRS istorijos katedra.

6) Dailės ir teatro meno raida. Vykdo II Menotyros skyrius.

TSKP XXVI suvažiavimas paskatino kiek pakoreguoti tyrimus. Buvo pradėta tirti reikšminga

7) tarybinių tautų kultūrinio gyvenimo internacionalizavimo problema; tyrimo rezultatai bus pateikti teminiame straipsnių rinkinyje. Temą vykdo II, respublikos aukštosios mokyklos, TSRS MA TSRS istorijos institutas.

Be šių kompleksinių problemų, respublikos istorikai kolektyviai tiria

1. Lietuvių tautos istorinės raidos dėsningumus. Tyrimų medžiaga bus panaudota dviejų tomų Lietuvos TSR istorijos nuo seniausių laikų iki mūsų dienų kursui parengti. Temą vykdo II, PII ir VVU mokslininkai.

Kita reikšminga ir moksliniu, ir ideologiniu aspektu problema, kuri kiek plačiau užsimota gvildinti, vadovaujantis TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimų nutarimais, yra

2. Mokslinė buržuazinės istoriografijos kritika. Ši problema turėtų užimti nuolatinę vietą tiek II skyrių, tiek aukštųjų mokyklų istorinio profilio katedrų darbo planuose. Vykdo II, PII ir VVU. Numatoma surengti respublikinį simpoziumą, išleisti 2—3 teminius straipsnių rinkinius.

Plėstinas užsienio šalių istoriografijos veikalų recenzavimas LIM'e.

3. Reikšmingi yra nacionalinio judėjimo Lietuvoje XIX a.—XX a. pradžioje tyrimai. Jie, beje, labai sunkiai skynėsi kelią į Instituto planus. Vykdo II Kapitalizmo istorijos skyrius. Čia, mūsų supratimu, galima buvo pasitelkti specialistų iš šalies, galimas daiktas, filosofinio ir filologinio profilio. Problema plati, sudėtinga ir, suprantama, kompleksinis jos tyrimas būtų naudingas mokslui.

Glaustai paminėjome tas problemas, kurios tiriamos kompleksiskai (dvi) ir kolektyviai. Tai liudija, kad probleminei tarybai „Lietuvos TSR istorija“ iš esmės pavyko sutelkti respublikos mokslines jėgas, nepriklausomai nuo žinybinės priklausomybės, vadinas, sudaryti tarpžinybinius mokslinius kolektyvus svarbiai tematikai gvildinti. Tai tam tikras pasiekimas, naudingo bendradarbiavimo pavyzdys.

Teigiamai vertintinos respublikos istorikų, dirbančių aukštosiose mokyklose, pastangos kolektyviai spręsti svarbias istorijos problemas. Mes turime galvoje prof. K. Navicko vadovaujamo mokslininkų kolektyvo parengtą veikalą „Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raida Tarybų Lietuvoje (1940—1980)“, išėjusį iš spaudos 1980 m., taip pat prof. A. Bendžiaus ir prof. M. Burokevičiaus vadovaujamo mokslininkų kolektyvo parengtą veikalą „Tarybų Lietuvos kultūra. 1940—1980“ (V., 1982).

Tai labai graži istorikų jėgų telkimo didelėms mokslo problemoms spręsti tendencija, kuri negali nesusilaukti visokeriopo pritarimo ir paramos.

II. Istorijos šaltinių publikavimas

Svarbiausias darbas, kurį bendromis jėgomis dirba MA ir VVU mokslininkai, yra žymiausio viduramžių dokumento — Lietuvos Statutų (I, 1529 ir II, 1566) mokslinis tyrimas ir parengimas spaudai. Pavyko, tiesa, po ilgų derybų, kurias sukėlė neprincipiniai dalykai, kooperuoti mokslines jėgas, ir, mūsų giliu įsitikinimu, akademinio Lietuvos Statutų leidinio pasirodymas bus didelis tarybinio istorijos mokslo laimėjimas. Respublikos istorikai dalyvaus, rengiant spaudai „Lietuvos Metrikos“ dokumentus.

Pribrendo reikalas kiek plačiau pažvelgti į istorijos dokumentų publikavimo būklę ir šio svarbaus darbo perspektyvą. Ne paslaptis, kad svarbi Lietuvos istorijai medžiaga, reikalinga platiems apibendrinimams, neretai tūno nežinoma sunkiai perskaitomuose archyvų ir muziejų rankraščiuose (kartais užsienio šalių saugyklose) arba seniai išleistuose su neretai tendencingais ir, beje, moksliniu požiūriu pasenusiais komentarais užsienio leidiniuose. Šios medžiagos suradimas, išvertimas ir mokslinis komentavimas reikalauja istorikų ir, sakyčiau, ne vienos kartos mokslininkų didelių pastangų. Reikia atnaujinti mokslinių dokumentinių vertybių publikavimo veiklą ir atnaujinti ją nauju pagrindu, suteikti jai kryptingą ir planingą pobūdį, darnią sistemą. Todėl sudarytina svarbiausių istorijos šaltinių publikavimo perspektyvinė programa. Tokios programos įgyvendinimas suteiks galimybę naudotis dokumentiniais praeities liudininkais ne tik mūsų kartai, bet ir būsimiesiems istorijos tyrinėtojams.

Ką esame šioje srityje padarę?

Atliktas tam tikras parengiamasis darbas:

- a) sudaryta istorijos dokumentų rinkinių bibliografija, joje 111 pozicijų. Bibliografija atspindi esamą dokumentų publikavimo būklę, liudija, kas šioje srityje yra nuveikta;
- b) atsižvelgiant į tai, kas padaryta, parengtas pirminis dokumentų skelbimo perspektyvinės programos variantas. Jis dar niekur neaptartas, nesusistemintas, vienu žodžiu, neapdorotas. Manychiau, kad yra parengtinas galutinis projektas, jis aptartinas probleminėje taryboje. Tik po to reikėtų imtis jį nuosekliai ir bendromis jėgomis įgyvendinti.

III. Mokslinės konferencijos

Svarbus vaidmuo, plėtojant koordinacinę veiklą, tenka mokslinėms konferencijoms, simpoziumams, pasitarimams. Tokiuose specialistų forumuose paprastai naudingai pasikeičiama nuomonėmis, numatomos tolesnės tyrinėjimų gairės. Reikšmingi tiesioginiai mokslininkų kontaktai, keitimasis informacija.

II ir probleminė taryba yra numatę surengti tris svarbias konferencijas bei simpoziumus, kuriuose bus aptartos TSKP XXVI suvažiavimo dokumentuose iškeltos istorikams problemos. Tai 1) tarybinių tautų kultūrinio gyvenimo internacionalizavimas brandaus socializmo sąlygomis; 2) mokslinės buržuazinės istoriografijos kritika esminiais Lietuvos istorijos klausimais. Be to, laikas pradėti rengtis mokslinei konferencijai, kurioje bus aptarti 3) krikščionybės įvedimo Lietuvoje klausimai.

IV. Spręstini klausimai

Keletas žodžių pasakytina apie iškylančias spręstinas koordinacinio darbo problemas.

Pirma. Norint, kad koordinacinis darbas pagerėtų, kiltų jo efektyvumas, reikia susirūpinti respublikoje vykdomų istorijos tyrimų tikslia, išsamia informacija, kurios, deja, kartais trūksta. Neretai užslaptinami monografiniai veikalai. O juk tikrų planų analizė galėtų dar labiau padėti sutelkti istorikų jėgas svarbiausioms problemoms spręsti, efektyviau panaudoti esamus mokslinius kadrus, labiau koordinuoti jų pastangas; ji padėtų išvengti pasitaikančio dubliavimo, smulkiatemiškumo.

Antra. Iškilę reikalas sukurti vientisus konkrečius metodologinius pagrindus, tikslus principus ir metodus spręsti svarbiausioms ir sudėtingiausiomis problemoms, kurias imasi tirti istorikų kolektyvai. Be specialaus preliminarinio didelės apimties bendrųjų klausimų aptarimo negalima garantuoti konkretaus ir efektyvaus apibrėžtos mokslinės problemos

tyrimo. Tai labai svarbus koordinacinis veiklos aspektas, ir jeigu pavyktų jį įgyvendinti,— padidėtų Tarybos koordinacinis vaidmuo.

Kelti istorijos tyrimų koordinavimo efektyvumą—svarbiausias probleminės tarybos „Lietuvos TSR istorija“ veiklos uždavinys. Jis negali nerūpėti visiems respublikos istorikams, kuriuos telkti bendram reikšmingų problemų sprendimui didelį ir naują impulsą davė TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimai.

B. Vaitkevičius

BURŽUAZINĖS ISTORIOGRAFIJOS MOKSLINĖS KRITIKOS BŪKLĖ IR UŽDAVINIAI

TSKP XXVI suvažiavimas pažymėjo, kad pastarojo meto sąlygos, kuriomis gyvename ir dirbame, smarkiai pasikeitė. Kitoks tapo tarybinis žmogus. Praturtėjo jo žinios, padidėjo erudicija, išaugo dvasiniai poreikiai, kartu išsiplėtė ir arsenalas priemonių, kuriomis disponuoja mūsų ideologiniai darbuotojai. Kita vertus, suaktyvėjo klasinio priešo propagandinė veikla, ideologinės diversijos, sustiprėjo mėginimai demoralizuojančiai veikti tarybinių žmonių sąmonę¹.

TSKP Centro Komiteto 1979 m. balandžio mėn. 26 d. nutarime „Dėl tolesnio ideologinio, politinio-auklėjamojo darbo gerinimo“ buvo pripažinta, jog tikslinga sutelkti mokslininkų dėmesį tirti, tarp kitų, šias reikšmingas problemas: TSKP ideologinę veiklą brandaus socializmo sąlygomis, ideologinio darbo efektyvumo didinimo ir kokybės gerinimo būdus, aktyvios pozicijos gyvenime ugdymą, šiuolaikinės ideologinės kovos tarptautinėje arenoje ypatumus ir metodus². LKP CK XII plenumo (1979 m. gegužės mėn.), kuriame apsvaistyti ideologinio darbo uždaviniai, remiantis anksčiau minėtu TSKP CK nutarimu, buvo pabrėžta, kad dirbant ideologinį darbą būtina reikia atsižvelgti į tai, jog antikomunizmo ideologai, taip pat lietuvių reakcinės emigracijos vadeivos tebesistengia plėtoti ardomąją politinę veiklą, šmeižti socializmą. Plenumas teigiama įvertino pastaruoju metu pasiektą pastebimą pažangą koordinuojant respublikos visuomenės mokslų darbuotojų darbus, nukreipiant jų pastangas kompleksiskai tirti aktualius komunistinio auklėjimo, taip pat dabartinio antikomunizmo strategijos ir taktikos klausimus³.

Pastaruoju dešimtmečiu visuomenės mokslų darbuotojai plačiau ir išsamiau tiria ir moksliskai kritikuoja buržuazines istorijos raidos ir socialinio vystymosi koncepcijas.

Iš esmės ši mokslininkų veikla vystosi dviem kryptimis. Pirma, moksliskai nušviečiamas lietuvių tautos raidos kelias, kartu atsižvelgiant į imperializmo ideologų ir reakcinės lietuvių emigracijos veikėjų buržuazinių nacionalistinių koncepcijų istorinį ir mokslinį nepagrįstumą. Svarbiausią vaidmenį čia vaidina vis brandesni moksliniai pozitūri ir gausia įtaigia faktine medžiaga paremti darbai, istoriškai teisingai vaizduojantys Lietuvos raidą visais laikotarpiais ir ypač socializmo kūrimo metais Tarybų Sąjungos sudėtyje. Iš daugelio darbų čia paminėtini sintetinio pobūdžio veikalai: „Lietuvos TSR istorija. Nuo seniausių laikų iki šių dienų“ (rusų kalba, 1978); „Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža. Antras tomas. 1920—1940“ (1978); „Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918—1926 metais“ (1978); „Tarybų Lietuvos valstietija“ (1979); „Lietuva broliškų tarybinių tautų šeimoje“ (1980); „Socialistinės visuomenės susiformavimas ir raida Tarybų Lietuvoje 1940—1980“ (1980).

Reikšmingai prisideda prie antimokslinių koncepcijų kritikos autentiškų dokumentų ir medžiagos rinkiniai: „Žemės ūkio kolektyvizavimas Lietuvoje“ (rusų kalba, 1977), „Klerikalizmas ir katalikų bažnyčia Lietuvoje“ (1978).

Praktika rodo, kad kuo išsamiau ir labiau argumentuotai atskleidžiamas dėsningas istorinis lietuvių tautos raidos procesas, kuo aukštesniu teoriniu ir metodologiniu lygiu apibendrinami ir įprasminami socialiniai-ekonominiai ir politiniai pakitimai, lydėję socializmo sukūrimą Lietuvoje, tuo veiksmingesnė ir įtaigesnė yra reakcinės emigracijos buržuazinių nacionalistinių koncepcijų kritika.

¹ TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga.— V., 1981, p. 79.

² Dėl tolesnio ideologinio, politinio-auklėjamojo darbo gerinimo: TSKP CK nutarimas. 1979 m. balandžio 26 d.— V., 1979, p. 19—20.

³ Galinga ir įkvepianti komunizmo idėjų jėga: Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto XII plenumo medžiaga. 1979 m. gegužės 16 d.— V., 1979, p. 23, 25.

Antra kryptis. Pastaruoju dešimtmečiu kur kas daugiau paskelbta Tarybų Lietuvos istorikų, filosofų, sociologų, teisininkų straipsnių ir pranešimų rinkinių, monografijų, kuriuose gvildenamos ir kritikuojamos įvairios antitarybinės ir antikomunistinės koncepcijos, liečiančios ir Tarybų Lietuvą. Išaugo tų darbų mokslinės kritikos ir argumentacijos lygis. Kritika sugeba apimti daug publikacijų, skelbiamų tiek lietuvių, tiek anglų bei vokiečių kalbomis, ir, suprantama, įvairius istorinės raidos etapus.

Daugiausia veikalų skirta buržuazinėms koncepcijoms Tarybų Lietuvos istorijos klausimais kritikai. Dienos šviesa išvydo daugiaplaniai kolektyviniai darbai — „Ideologinės srovės lietuvių išeivijoje“ (Vilnius, 1978) ir „Pabaltijo reakcinė emigracija šiandien“ (rusų kalba, Ryga, 1979). Vertingi yra straipsnių ir pranešimų rinkiniai „Buržuazinė propaganda: taikinyš — jaunimas“ (1970), „Ideologinė kova ir jaunimas“ (1972), „Ideologinė kova ir jaunimas“ (1977), „Istorijos klastotojai“ (1976), „Lietuvių buržuazinių emigrantų istoriografijos kritika“ (1980).

Dvi serijas medžiagos išleido Lietuvos TSR „Žinijos“ draugija: „Buržuazinių koncepcijų kritika socializmo ir komunizmo kūrimo klausimais“ (6 temos, 1974), ir „Buržuazinių koncepcijų TSKP ir TSRS istorijos klausimais kritika“ (5 temos, 1980).

Įvertinti paskelbtą mokslinę produkciją — problematiką, argumentaciją, įtaigą — specialaus darbo uždavinys. Mes norime tik iškelti kai kuriuos tolesnės buržuazinės istoriografijos kritikos plėtoteis uždavinius.

Buržuazinių koncepcijų tyrimo ir mokslinės kritikos darbe dalyvauja kvalifikuoti Tarybų Lietuvos mokslininkai: istorikai, filosofai, ekonomistai, teisininkai. Išryškėjo mokslininkų specializacija. Susidomėjimas minėta problematika teikia realių galimybių dar labiau išplėsti šiuos svarbius moksliniu ir ideologiniu požiūriu tyrimus.

Respublikos mokslininkų darbuose nuodugniau ir kritiškiau analizuojamos tiek reakcinės emigracijos koncepcijos, tiek mokliškiau interpretuojama tarybinio gyvenimo raida. Ji pagrįsčiau teoriškai įprasminama.

Respublikos mokslininkai daug nuveikė aiškindami reakcinės emigracijos antitarybinių ir antikomunistinių koncepcijų socialinę klasinę, politinę ir ideologinę esmę, jų vietą šiuolaikinėje imperializmo kovoje prieš socializmą. Klasinio priešo koncepcijos yra naujos ir neoriginalios. Jos iš esmės remiasi bendrais imperializmo ideologų koncepcijų teoriniais politiniais pagrindais, tik joms suteikiamas specifinis lietuviškas atspalvis. Išryškinta buržuazinių nacionalistinių koncepcijų raida, priklausomai nuo bendrų TSRS vidaus ir tarptautinės politikos laimėjimų kovoje už taiką, nuo socializmo įtvirtinimo ir jo pasiekimų Tarybų Lietuvoje. Kartu nurodoma, kad, vienu ar kitu mastu pripažindami respublikos laimėjimus per pastaruosius 40 metų, reakcinės emigracijos veikėjai siekia sudaryti įspūdį, kad šie laimėjimai esą vien lietuvių tautos, jos darbininkų, valstiečių, inteligentų sumanumo, darbštumo, atsidavimo savo gimtajam kraštui padarinys, o ne planingos ir kryptingos TSKP ir Tarybų valstybės politikos ir jos įgyvendinimo Lietuvoje rezultatas, tarybinių tautų bendradarbiavimo ir tarpusavio pagalbos vaisius. Jie visokiais būdais siekia gaivinti nacionalizmą, priešpastatyti lietuvių tautą broliškoms tautoms, visų pirma rusų tautai.

Tačiau antitarybinių koncepcijų tyrinėjimo ir kritikos srityje esama ir tam tikrų spragų. Svarbiausia iš jų yra ta, kad nors mokslinės jėgos gausios, jos nėra pakankamai kryptingai ir planingai sutelktos tirti problemą ir rengti didesnius veikalus. Jau parašyti istorikų veikalai yra daugiataemiai, ir todėl atskiri klausimai nušviečiami kiek siaurokai ir neretai paviršutiniškai. Kartais autoriai iš esmės pasitenkina pateikę tik savo oponentų vieną kitą citatą, neatskleisdami koncepcijos esmės, autoriaus minčių logikos ir argumentacijos. Dėl tokios kritikos metodikos lieka neišaiškintų ir neįvertintų reiškinių, o tai savo ruožtu menkina viso darbo veiksmingumą.

Antitarybinė imperializmo propaganda vykdoma vis rafinuočiau, siekiama paveikti Tarybų Lietuvos jaunimą, ypač besimokantį, inteligentiją, kaimo žmones, tikinčiuosius, užsienyje gyvenančius lietuvius, viešąją pasaulio opinią. Mūsų buržuazinių koncepcijų kritikos literatūra daugiausia yra bendro pobūdžio, ne visada turinti konkretų adresatą. Mažiausiai ji pritaikyta platesnei auditorijai. Nepakankamai tyrinėjamas tokios literatūros veiksmingumas.

LKP XVIII suvažiavimas atkreipė dėmesį į tai, kad kartais nepakankamai rūpinamasi didinti politinį budrumą, ypač kai susiduriama su įvairių nacionalistinių atgyvenų apraiškomis, buržuazinių ideologų išpuoliais, reakcingų lietuvių emigrantų skleidžiamais smėži-

tais, kuriais mėginama daryti poveikį kai kuriems nepatvariems elementams⁴. Vadinasi, pribrendo reikalas ne tik išplėsti buržuazinės istoriografijos kritiką, bet ir suteikti jai dar kryptingesnį, organizuotesnį ir koordinuotesnį pobūdį. Reikėtų daugiau rengti kolektyvinių monografijų ir teminių straipsnių rinkinių, visapusiškai nagrinėjančių atskiras aktualias problemas, taip pat leidinių, skirtų konkrečioms gyventojų grupėms. Svarbu toliau kelti mokslinės kritikos lygį, argumentavimo įtikinamumą, dar ryškiau parodyti, kad reakcinės lietuvių emigracijos istorinės raidos antimokslinės koncepcijos yra sudedamoji imperializmo bendro ideologinio puolimo prieš Tarybų Sąjungą dalis.

S. A t a m u k a s

**Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos 1981 m. rugsėjo 29 d. nutarimas
„Dėl istorijos tyrimų koordinavimo respublikoje TSKP XXVI ir
LKP XVIII suvažiavimų nutarimų šviesoje“**

Išklausiusi ir apsvarsčiusi Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos pirmininko LTSR MA nario koresp. B. Vaitkevičiaus pranešimą „TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimai ir istorijos tyrimų koordinavimo uždaviniai respublikoje“, Taryba yra tos nuomonės, jog visų istorikų, archeologų, etnografų garbinga pareiga yra prisidėti prie partijos suvažiavimų nutarimų įgyvendinimo.

Didžiulį dėmesį partijos suvažiavimai skyrė tolesniam visuomenės mokslų plėtojimui, jų ryšių su praktika stiprinimui. Visuomenės tyrinėtojų uždaviniai buvo aiškiai suformuluoti sąjunginio partijos forumo dokumentuose — Ataskaitiniame TSKP CK pranešime XXVI suvažiavimui ir „Pagrindinėse 1981—1985 metų ir laikotarpio iki 1990 metų TSRS ekonominio bei socialinio vystymosi gairėse“.

TSKP XXVI suvažiavimas praturtino marksistinių-lenininių mokslą naujais teiginiais, iškėlęs daugelį didelių komunizmo kūrimo, socialinio visuomenės vienalytiškumo stiprinimo, ypač klasinių skirtumų įveikimo socialistinės visuomenės plėtojimosi laikotarpiu, problemų.

Dešimtojo penkmečio metais istorijos mokslas praturtėjo naujais svarbiais darbais, pakilo metodologinė istorijos tyrimų kultūra, išaugo istorikų kadro teorinis lygis bei profesinis meistriškumas.

TSKP XXVI suvažiavimas atkreipė dėmesį į dabartinius istorijos mokslo plėtojimosi trūkumus, į daugelį neišspręstų klausimų, kurie aktualūs ir respublikos istorikų veiklai.

Nepakankamai intensyviai tiriamos istorijos mokslo teorinės bei metodologinės, tolesnio socialinės struktūros ir brandaus socializmo politinės sistemos tobulinimo problemos. Nepakankamo lygio yra ir mokslo tiriamojo darbo planavimas bei koordinavimas, racionalus kadro panaudojimas, pasitaiko dubliavimosi bei smulkiatemiškumo, nepakankamai glaudžiai ir veiksmingai bei kūrybiškai bendradarbiaujama su respublikinių Mokslų Akademijų istorijos institutų, centrinių institutų bei su aukštųjų mokyklų istorikais. Istorikų spauda mažai publikuoja medžiagos aktualiais diskusiniais klausimais, daugelis recenzijų yra anotacinio pobūdžio. Gerintinas ir mokslinės informacijos darbas, istorijos žinių propagavimas bei populiarinimas.

Taryba priėmė nutarimą:

1. Visoje respublikos mokslo tiriamojoje, organizacinėje ir koordinacinėje veikloje vadovautis TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimų dokumentais. Daugiausia dėmesio skirti kolektyviniams bei kompleksiniams svarbiausių istorijos problemų nagrinėjimui, socializmo kūrimo istorinės patirties apibendrinimui, brandaus socializmo plėtojimo dėsningumą atskleidimui, buržuazinės istoriografijos mokslinės kritikos stiprinimui.

Svarbiausias uždavinys, kaip ir anksčiau, yra kelti istorijos darbų idėjinį bei teorinį lygį.

2. Plėsti tarybinių tautų istorinės draugystės ištakų, jų bendros kovos dėl socialinio ir nacionalinio išlaisvinimo tradicijų, socialinės, ekonominės ir politinės visuomenės pertvarkymo tyrimus, siekiant tolesnio brandaus socializmo visuomenės stiprinimo bei gerinimo. Remiantis konkrečiais istoriniais faktais, atskleisti gyvybingą tarybinio patriotizmo bei socialistinio internacionalizmo idėjų jėgą, socializmo pranašumus, jo laimėjimus visose

⁴ Lietuvos Komunistų partijos XVIII suvažiavimo medžiaga.— V., 1981, p. 38.

ekonomikos ir kultūros srityse, parodyti, kaip susiklostė ir sutvirtėjo tarp įvairių nacijų ir tautybių žmonių „vieningos šeimos jausmas“.

Naujais istorijos veikalais sutikti didžiąją tarybinių tautų šventę — Tarybų Sąjungos 60-metį.

3. Iki 1981 m. gruodžio 25 d. sudaryti suvestinį XI penkmečio respublikos istorijos mokslo tiriamųjų darbų planą ir pasiūsti jį Lietuvos TSR aukštojo ir vidurinio specialiojo mokslo ministerijai, Tarybos koordinacinėms įstaigoms, taip pat Partijos istorijos institutui prie Lietuvos KP CK.

4. Atsižvelgiant į tai, kad mokslinių darbų efektyvumas priklauso nuo istorikų mokslinių jėgų ir kitų visuomeninių mokslų atstovų organizuotumo bei koncentracijos, laikyti tikslinga Tarybos posėdžiuose sistemingai išklausti šiuo klausimu kolektyvinių bei kompleksinių darbų vadovų informaciją.

5. Tarybos posėdžiuose dažniau svarstyti išėjusią istorinę literatūrą.

6. Aukštu idėjinio-teoriniu bei organizaciniu lygiu surengti šias mokslines konferencijas:

a) sąjunginę — „Tarybinių tautų kultūrinio gyvenimo internacionalizavimas išvystytos socialistinės visuomenės etape“;

b) respublikinę — „Krikščionybės įvedimas Lietuvoje ir jo istorinė reikšmė“ (1985—1986 m.);

c) respublikinę — „Buržuazinės istoriografijos mokslinis nepagrįstumas ir jos kritika svarbiausiais lietuvių tautos istorinės praeities ir dabarties klausimais“ (1982—1983 m.).

7. Laikyti tikslinga parengti mokslinę istorijos problematiką, kuri pirmiausia turėtų būti tiriami.

8. Įpareigoti Tarybos prezidiumą:

a) numatyti svarbiausias istorijos tyrimo kryptis respublikoje iki 1990 metų;

b) apsvarstyti aktualiausių ir labiausiai trūkstamų specialybių istorikų kadro rengimo problemą, parengti atitinkamas rekomendacijas;

c) apsvarstyti istorijos žinių skleidimo padėtį ir uždavinius respublikoje.

9. Įpareigoti „Lietuvos istorijos metraščio“ redakciją skelbti medžiagą aktualiais diskusiniais istorijos mokslo klausimais, pakelti mokslinio recenzavimo lygį, daugiau re-
cenzuoti užsienio istorinės literatūros.

10. Įpareigoti Tarybos Prezidiumą parengti istorinių dokumentų (šaltinių) publikavimo programos projektą ir pateikti jį Tarybai apsvarstyti (1982 m.).

Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos 1981 m. rugsėjo 29 d. nutarimas „Dėl buržuazinės istoriografijos mokslinės kritikos būklės ir uždavinių“

Taryba su pasitenkinimu pažymi, kad respublikos istorikai, vykdydami TSKP XXIV ir XXV suvažiavimų nutarimus, aštuntajame dešimtmetyje išplėtė istorinės lietuvių tautos praeities ir dabarties buržuazinės istoriografijos antimokslinių koncepcijų, ypač emigracinių buržuazinių nacionalistinių falsifikacijų, kritiką.

1971—1980 m. išleisti dideli apibendrinamieji darbai, kolektyvinės ir pavienių autorių monografijos, taip pat mokslinių straipsnių rinkiniai apskritai mokslinės visuomenės gerai įvertinti. Išėjusiuose darbuose pagrindinės lietuvių tautos istorijos problemos sprendžiamos reikiamu moksliniu ir idėjinio bei politiniu lygiu ir tuo pačiu įtikinamai parodomas mokslinis buržuazinių nacionalistinių koncepcijų nepagrįstumas.

Parengta išleistų respublikoje buržuazinės istoriografijos kritikos darbų bibliografija.

Tačiau mokslo tiriamojo darbo apimtis, problematika, mokslinis lygis, buržuazinės istoriografijos mokslinės kritikos argumentacija dar nevisiškai atspindi šiuolaikinius kovos prieš antisocialistines, antitarybines imperializmo ir revizionizmo ideologų koncepcijas, reakcinius lietuvių emigracijos veikėjus uždavinius. Šios srities mokslinė veikla nepakankamai koordinuojama bei planuojama.

Vadovaudamasi TSKP CK nutarimu „Dėl tolesnio ideologinio, politinio-auklėjamojo darbo gerinimo“, TSKP XXVI ir LKP XVIII suvažiavimų direktyvų vykdymo Taryba nutarė:

1. Plačiau ir išsamiau tyrinėti buržuazinės istoriografijos antikomunistines ir antitarybines koncepcijas, suteikiant tyrinėjimams dar kryptingesnį, organizuotesnį pobūdį; geriau argumentuoti priešišku mokslui istorinės raidos koncepcijų kritiką.

2. Geriau koordinuoti šios srities mokslinius tyrinėjimus, daugiau parengti veikalų, visapusiškai nagrinėjančių aktualias problemas. Laikyti tikslinga parengti perspektyvinį

mokslinį buržuazinės istoriografijos tyrimo planą, atsižvelgiant į ideologinės kovos šiuolaikiniame istorijos mokslo plėtojimosi etape poreikius bei atskirų gyventojų sluoksnių interesus.

3. Surengti respublikinę mokslinę konferenciją, skirtą svarbiausių lietuvių tautos istorinės praeities ir dabarties problemų buržuazinės istoriografijos kritikai (1982—1983 m.).

4. Parengti ir išleisti, remiantis konferencijos medžiaga, du tematinį straipsnių rinkinius (1983—1985 m.).

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

KETVIRTOJI RESPUBLIKINĖ JAUNŪJŲ ISTORIKŲ KONFERENCIJA

1982 m. balandžio 27 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-te įvyko ketvirtoji respublikinė jaunųjų istorikų mokslinė konferencija, skirta TSRS įkūrimo 60-mečiui pažymėti, surengta Lietuvos TSR MA Istorijos in-to ir Jaunųjų mokslininkų tarybos iniciatyva. Konferenciją įžanginiu žodžiu pradėjo In-to direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams ist. m. dr. prof. M. Jučas ir paskelbė Istorijos in-to jaunųjų mokslininkų mokslinių straipsnių konkurso nugalėtojus: j. m. b. F. Žigarą ir j. m. b. V. Kazakevičių, įteikė jiems atminimo dovanas.

Pirmame plenariniame posėdyje buvo perskaitytas ist. m. k. doc. K. Strumskio (II v. m. b.) pranešimas „Nacionalinių santykių raidos kryptys išsivysčiusio socializmo sąlygomis“.

Konferencijoje dirbo dvi sekcijos. Sekcijoje „Socializmo ir komunizmo kūrimas Lietuvos TSR“ (sekcijos biuras: ist. m. k. B. Puzinavičius, ist. m. k. K. Strumskis, D. Lemežienė — sekretorė) perskaityta 14 pranešimų: F. Žigaro (II j. m. b.) — „Sajunginių respublikų ekonominio bendradarbiavimo plėtojimas ir tobulinimas išsivysčiusio socializmo sąlygomis (1965—1980 m.)“, S. Vaitiekaus (II j. m. b.) — „Tarybų Lietuvos ekonominių ryšių su broliškomis respublikomis propaganda respublikos periodinėje spaudoje 1971—1980 m.“, Ž. Antanaitytės (PII j. m. b.) — „K. Markso ir F. Engelso veikalų panaudojimas Tarybų Lietuvos istorikų darbuose“, R. Keliuočio (VVU aspirantas) — „Lietuvos KP veikla, stiprinant respublikinės spaudos poligrafijos materialinę-techninę bazę 1966—1975 m.“, R. Lukaševičius (II aspirantas) — „Žemės ūkio mašinų gamyba Lietuvos TSR vietinės pramonės įmonėse 1940—1941 m.“, V. Našlėnaitės (VVPI Mokslinio komunizmo kabineto vedėja) — „Lietuvos TSR pažangiųjų mokytojų antifašistinė kova Didžiojo Tėvynės karo metais (1941—1944 m.)“, G. Vaskelos (PII v. m. b.) — „Miesto ir kaimo socialinės infrastruktūros rodikliai Pabaltijo tarybinėse respublikose 1940 m.“, A. Senavičiaus (VVPI vyr. dėstytojas) — „Gamtos apsaugos esmė ir pagrindiniai uždaviniai brandaus socializmo sąlygomis“, D. Lemežienės (II j. m. b.) — „Lietuvos TSR stovybinė organizacijų inžinerijos ir technikos darbuotojų sudėties pakitimai 1960—1975 m.“, P. Blažytės (PII j. m. b.) — „Kultūrinio palikimo klausimai Tarybų Lietuvos spaudoje 1940—1941 m.“, A. Nugaraitės (VVU aspirantė) — „Daugiatiražių laikraščių raida Lietuvos TSR 1950—1980 m.“, R. Pukinskaitės (VVU aspirantė) — „Sporto organizacijos Tarybų Lietuvoje 1940—1955 m.“, J. Mardosos (II j. m. b.) — „Lietuvos TSR etniškai mišrių rajonų kaimo gyventojų socialinės-profesinės struktūros bruožai aštuntojo dešimtmečio pabaigoje (ūkininkų knygų duomenimis)“, P. Kalniaus (II j. m. b.) — „Etniniu atžvilgiu mišrių santuokų dinamikos ypatumai Vilniuje ir Kaune 1947—1977 m.“ Šios sekcijos diskusijose kalbėjo S. Overaitė, G. Vaskela, J. Rekešius, S. Vaitiekus, S. Atamukas, K. Strumskis.

Sekcijoje „Lietuvos istorinė raida nuo seniausių laikų iki tarybinio laikotarpio“ (sekcijos biuras: ist. m. dr. L. Mulevičius, E. Rimša, I. Vaškevičiūtė — sekretorė) perskaityta 16 pranešimų: A. Butrimo (Istorijos ir etnografijos muziejaus v. m. b.) — „Neolitas Žemaičių aukštumoje“, A. Girininko (II j. m. b.) — „Neolito palikimas žalvario amžiuje“, A. Merkevičiaus (VVU studentas) — „Imbarės piliakalnis ir gyvenvietė I tūkstantm. pr. m. e.—IV m. e. a.“, V. Kazakevičiaus (II j. m. b.) — „Apie m. e. I tūkstantm. strėlių antgalius Lietuvoje“, I. Vaškevičiūtės (II vyr. laborantė) — „Žemgalių vyrų V—XI a. papuošalai (Jauneikių senkapio duomenimis)“, G. Vaitkevi-

čiaus (PKI j. m. b.) — „Baltosios keramikos importas Vilniuje XIV—XVII a.“, A. Nikžentaičio (VVU studentas) — „Iš Pilėnų lokalizacijos problemos“, E. Rimšos (II j. m. b.) — „Vilniaus miesto herbas“, V. Milevičiūtės (VVU studentė) — „Senoji Vilniaus universiteto ansamblių istorinių memorialinių vietų klausimu“, P. Ruzgaitės, P. Kaktos (VVPI studentai) — „Paryžiaus komunos atspindžiai laikraštyste „Vilenskij vestnik“, K. Gudo (VVU studentas) — „J. Zauerverno kova prieš Mažosios Lietuvos germanizavimą 1877—1898 m.“, A. Eidinto (VVPI vyr. dėstytojas) — „Ginkluoto sukilimo rengimas 1920 m. vasarą Lietuvoje“, G. Morkio (VVU studentas) — „Lietuvos ir Tarybų Sąjungos prekybiniai ryšiai 1920—1940 m.“, E. Maziliausko (Lietuvos TSR Ateizmo muziejaus v. m. b.) — „Lietuvos katalikų veikimo centras — buržuazijos interesų gynėjas“, G. Rudžio (II aspirantas) — „Reakcinė tautininkų vyriausybės politika bedarbių atžvilgiu 1926—1940 m.“, R. Miknio (VVU studentas) — „Lenkijos Liaudies Respublikos visuomenės ir kultūros veikėjų atsiminimai apie revoliucinį judėjimą Vilniaus S. Batoro universitete (1919—1930 m.)“. Diskusijose pasisakė V. Kazakevičius, G. Morkis, S. Stašaitis, G. Rudis, A. Eidintas, V. Daugudis.

Antrame plenariniame posėdyje sekcijų darbą apibendrino ir įvertino perskaitytus pranešimus ir paskelbtas tezes ist. m. k. doc. K. Strumskis ir ist. m. dr. L. Mulevičius. Sekcijų pirmininkai B. Puzinavičius ir E. Rimša padarė ataskaitas apie sekcijų darbą.

Konferencijos dalyviai priėmė nutarimą (jo tekstas skelbiamas atskirai).

Konferencijos pranešimai išleisti leidiniu „Jaunųjų istorikų darbai. Respublikinės jaunųjų istorikų mokslinės konferencijos tezės. 1982 m. balandis“. Ketvirtoji knyga. V., 1982.

F. Žigaras

IV RESPUBLIKINĖS JAUNŪJŲ ISTORIKŲ MOKSLINĖS KONFERENCIJOS NUTARIMAS

Prieš 60 metų — 1922 m. gruodžio 30 d. buvo įkurta Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga — pirmoji pasaulyje vieninga sąjunginė daugiacionalinė darbininkų ir valstiečių valstybė. TSRS šešiasdešimtmetis — reikšmingas įvykis tarybinės liaudies gyvenime, patvirtinantis TSKP lenininės nacionalinės politikos pergalę, istorinius socializmo laimėjimus.

Vieningoje TSRS brolišku tautų šeimoje, glaudžiai susitelkę apie Tarybų Sąjungos Komunistų partiją, šlovingą jubiliejų pasitinka ir Tarybų Lietuvos darbo žmonės. Šią šventę jie siekia pažymėti naujais laimėjimais visose visuomeninio gyvenimo srityse, atkakliu kūrybiniu darbu realizuodami komunizmo kūrimo planus.

Igyvendinant TSKP XXVI suvažiavimo iškeltus mokslams uždavinius, aktyviai dalyvauja Tarybų Lietuvos jaunieji istorikai. Jie tiria svarbias mokslines ir ideologines Lietuvos istorijos problemas. Tai atsispindėjo ir IV respublikinėje mokslinėje konferencijoje, surengtoje TSRS įkūrimo 60-osioms metinėms pažymėti, organizuotoje LTSR MA Istorijos instituto Jaunųjų mokslininkų tarybos ir komjaunimo organizacijos iniciatyva. Konferencijoje buvo gvildinama Lietuvos darbo žmonių revoliucinė kova, socializmo kūrimo bei išsivysčiusios socialistinės visuomenės, taip pat lietuvių tautos ikitarybiniu laikotarpiu istorijos klausimai. Nemaža vietos konferencijoje buvo skirta tarybinių tautų broliško bendradarbiavimo, nacionalinių santykių raidos išsivysčiusio socializmo sąlygomis problemoms nušviesti. Konferencija parodė, kad išaugo respublikos jaunųjų istorikų mokslinė kvalifikacija, atskleidė jų įvairiapusių mokslinius interesus, prisidėjo prie tolesnio Tarybų Lietuvos jaunųjų istorikų kūrybinio bendradarbiavimo. Pirmą kartą konferencijoje dalyvavo ir LTSR aukštųjų mokyklų istorijos specialybės studentai.

IV respublikinė jaunųjų istorikų mokslinė konferencija rekomenduoja:

1. Jaunųjų istorikų mokslinei kvalifikacijai kelti, tyrimų metodologijai bei metodikai geriau įsisavinti, respublikines jaunųjų istorikų mokslines konferencijas rengti ir ateiityje. Kitą konferenciją siūloma organizuoti 1984 m. pabaigoje, pažymint reikšmingus jubiliejus: Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje 45-metį ir tarybinės liaudies pergalės Didžiajame Tėvynės kare 40-ąsias metines.

2. Konferencijos pranešimų tematika turi atspindėti respublikos jaunųjų istorikų mokslinių tyrimų kryptis, apimančias visas lietuvių tautos istorinės raidos epochas. Ypatingą dėmesį skirti aktualiausioms socializmo ir komunizmo kūrimo Lietuvoje problemoms tirti.

3. Įpareigoti Jaunųjų mokslininkų tarybą daugiau dėmesio skirti jaunųjų mokslininkų metodologiniam ir metodiniam lygiui kelti, ugdyti mokslininko reiklumą ir atsakomybę, plėsti mokslinius ryšius tarp respublikos mokslinių įstaigų ir aukštųjų mokyklų.

15-OJI ARCHEOLOGŲ KONFERENCIJA

1982.V.27 Vilniuje įvyko Lietuvos TSR MA Istorijos instituto suorganizuota 15-oji mokslinė ataskaitinė archeologų konferencija, kurioje buvo susumuoti 1980 ir 1981 metų archeologinių paminklų tyrinėjimų rezultatai.

Konferenciją pradėjo ir įžanginį žodį tarė Archeologijos skyriaus vedėjas A. Tautavičius. Jis pažymėjo, kad per ataskaitinį laikotarpį buvo išaiškinta ir užregistruota iki tol nežinomų paminklų bei kasinėta daugiau kaip 70 objektų: 8 neolito gyvenvietės, 4 piliakalniai, 9 pilkapynai, 15 geležies amžiaus kapinynų, 11 feodalinės epochos senkapių bei 27 neaiškūs (XVIII—XX a.) objektai.

Buvo perskaityta 10 pranešimų: A. Butrimo (LTSR Istorijos ir etnografijos muziejus) — „Žemaičių aukštumos neolito gyvenvietės“, A. Merkevičiaus (II) — „Kurmaičių piliakalnis“, E. Grigalavičienės (II) — „Sokiškių piliakalnis“, R. Kulikauskienės (II) — „Kernavės „Mindaugo sosto“ tyrinėjimai“, G. Česnio ir I. Paprecienės (VVU) — „Neolito žmonės“, L. Vaitkunskienės (II) — „Žemaičių genčių sąjungos susidarymo klausimu“, A. Bliujaus (Trakų istorijos muziejus) — „Eitulionių pilkapiai“, O. Kuncienės (II) — „Skubėtų pilkapiai“, V. Urbanavičiaus (II) — „Obelių kapinynas“, E. Svetiko (Alytaus kraštot. muziejus) — „Bazorų kapinynas“.

Diskusijose dalyvavę V. Urbanavičius, A. Tautavičius, O. Kuncienė, L. Vaitkunskienė pasidalijo mintimis apie paminklų kasinėjimo metodiką, atkreipė dėmesį į numizmatikos radinių svarbą, taip pat siūlė ateityje konferencijose aptarti ne tik naujus mokslinius faktus, bet juos apibendrinti ir panaudoti archeologijos mokslo problemoms gvildinti.

L. Vaitkunskienė

KONFERENCIJA, SKIRTA 16-OSIOS LIETUVIŠKOSIOS DIVIZIJOS ISTORIJAI

Lietuvos TSR MA Istorijos institutas ir Tarybinių karo veteranų komiteto Vilniaus sekcija 1982 m. gegužės 25 d. Vilniuje surengė mokslinę konferenciją 16-osios lietuviškosios divizijos susikūrimo 40-mečiui paminėti.

Konferencijoje dalyvavo mokslininkai, istorikai, akademinis jaunimas. Į konferenciją atvyko atsakingi partiniai ir tarybiniai darbuotojai, 16-osios lietuviškosios divizijos veteranai, visuomenės atstovai.

Konferenciją pradėjo Istorijos instituto direktorius, LTSR MA narys koresp. B. Vaitkevičius.

Gerbiami draugai, kolegos!

Neseniai Tarybų šalis ir pasaulio pažangioji visuomenė 37-ąjį kartą pažymėjo Pergalės prieš fašizmą dieną. 1945 m. gegužės 9 d. nutilo patrankų gaudesys, pasibaigė pačių reakingiausių imperialistinių jėgų sukeltas karas. Iš visų žmonijos istorijoje vykusių karų jis pareikalavo daugiausia žmonių aukų, paliko nuniokotus miestus ir kaimus, sugriautas gamyklas, sunaikintus meno šedevrus. Tačiau tą atmintiną pergalės dieną žmonės apėmė ir didelis džiaugsmas, šviesios mintys, pagaliau atėjo taika, jie su palengvėjimu atsikvėpė — priešas, užsimojęs sunaikinti pirmąją pasaulyje socializmo valstybę — Tarybų Sąjungą, — buvo nugalėtas, nešęs mirtį nacizmo žvėris — pribaugtas. Visi geros valios žmonės ryžtingai tarė: tai niekada neturi pasikartoti!

Greitai bėga laikas, kiekviena diena praturtina mūsų gyvenimo patirtį, papildo ženkliais įvykiais ir naujomis spęstinomis problemomis. Dabar, kai, praradusios blavų protą, agresyviausios imperializmo jėgos vėl žvangina karo ginklais, šį kartą jau branduolinio, ypač pravartu prisiminti ir mokslo akimis pažvelgti į aną, sunkių išbandymų metų ir per vieno karinio junginio — 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos — istoriją parodyti didvyriškas kovas prieš fašizmą. Gausi ir Didžiojo Tėvynės karo lietuviškoji istoriografija. Dienos šviesą išvys, nėra abejonės, dar viena knyga, naujais aspektais atskleidžianti socializmo ir imperializmo jėgų gigantiškos ginkluotos konfrontacijos epopėją. Istorijos mokslas, priešingai jūžiliams istorijos klastotojams, įtikinamai įrodė, kad lemiamą vaidmenį, triuškinant nacizmą, suvaidino Tarybų Sąjunga. Socialistinės valstybės karių didvyriškumas, karvedžių talentas, neišmatuojamos

tarybinės liaudies aukos, darbo žmonių moralinė-politinė vienybė ir heroizmas, vadovaujantis Komunistų partijos vaidmuo,— visa tai lėmė istorinę pergalę.

Pergalė buvo pasiekta visų TSRS tautų ir pirmiausia rusų tautos begalinių pastangų dėka. Ne be pasididžiavimo mes šiandien pažymime ir lietuvių tautos, jos geriausių sūnų ir dukrų, kovojusių Tarybinėje armijoje, dalyvavusių partizaniniame judėjime, buvusių pagrindininkų gretose, įnašą į vokiškojo fašizmo sutriuškinimą.

Gaivios tautų draugystės idėjos, kėlusios įvairių tautybių žmones į kovą su bendru priešu, teisėtai laikomos Tarybų valstybės jėgos šaltiniu. „Rūščiausias Didžiojo Tėvynės karo metais,— sakoma TSKP CK nutarime „Dėl TSRS įkūrimo 60-ųjų metinių“,— broliškos tautos petyš į petį stojo ginti Tėvyne, rodė masinį didvyriškumą ir nepalaužiamą valią iškovoti pergalę...“¹

Akivaizdus bendros kovos pavyzdys—16-osios lietuviškosios divizijos, kurios sukūrimo 40-ąsias metines mes dabar minime, kovos kelias, paženklintas ir masišku didvyriškumu, ir nepalaužiama valia nugalėti.

Divizija gimė LKP CK ir Lietuvos TSR LKT iniciatyva rūsčiomis 1941 m. pabaigos dienomis. Nutarimą dėl divizijos įsteigimo Valstybinis Gynybos komitetas priėmė 1941 m. gruodžio 18 d. Jau 1942 m. gegužės 22 d. jos gretose buvo per 12 tūkst. karių.

Nuo pirmųjų mūšių,— jie vyko 1943 m. vasarį 24 d. prie Aleksejevkos, Oriolo srityje,— iki mūšių dėl Klaipėdos išvadavimo 1945 m. sausio 28 d. Tarybinės Armijos lietuviškasis junginys įrašė į karo istoriją daug šlovingų puslapių.

Istorikų apskaičiavimu, Lietuviškoji divizija kaudamasi nužygiavo 386 km, ji išvadavo 648 gyvenvietes, nukovė ir sužeidė per 30 tūkst., į nelaisvę paėmė 12 tūkst. priešo kareivių ir karininkų. Buvo sunaikinta ir paimta daug karo technikos. Pateikta statistika, galimas dalykas, nėra visiškai išsami, tačiau ji ryškiai atspindi garbingus divizijos karinius nuopelnus.

Konferencijos uždavinys—paskatinti istorikus nuodugniau tirti Lietuviškosios divizijos istoriją, atskleisti dar nežinomus visuomenei jos puslapius, šiuo renginiu paminėti divizijos susikūrimo garbingą jubiliejų.

Mokslinę konferenciją, skirtą 16-osios lietuviškosios Raudonosios vėliavos ordino Klaipėdos šaulių divizijos 40-osioms metinėms, leiskite pradėti.

Konferencijoje buvo išklausti 7 pranešimai: generolo majoro P. Petronio—„Revoliuciniai pertvarkymai Lietuvos kariuomenėje 1940—1941 m.“, filol. m. k., doc. J. Zinkaus—„Tarybinės Armijos lietuviškojo junginio dalyvavimas mūšiuose prieš vokiškuosius fašistinius grobikus“, ist. m. k., doc. P. Bernatavičiaus—„Partinio politinio darbo organizavimas divizijoje“, pulkininko V. Tutkaus—„Tarybinės kariuomenės karo veiksmai išvaduojant Lietuvą iš hitlerinių okupantų“, ist. m. k., doc. P. Štaro—„Lietuvių partizanų bendradarbiavimas su Tarybine Armija“, filol. m. k. K. Doveikos—„Didžiojo Tėvynės karo metų atspindžiai tarybinėje lietuvių grožinėje literatūroje“, ist. m. dr. S. Atamuko—„Lietuviškojo Tarybinės Armijos junginio vaidmuo, ugdant Tarybų Lietuvos kadrus“.

S. Overaitė

TARPTAUTINIAME EKONOMIKOS ISTORIJOS KONGRESE

1982.VIII.16—20 Vengrijos Liaudies Respublikoje vyko Aštuntasis tarptautinis ekonomikos istorijos kongresas (Eighth International Economic History Congress). Budapešte Medicinos instituto rūmuose susirinko daugiau kaip aštuoni šimtai kongreso dalyvių. Po oficialios dalies atidarymo ceremonijos svarbiausią pranešimą tema „Protiniai sugebėjimai ir vengrų nacionalinis charakteris“ skaitė Vengrijos mokslininkas Zigismundas Pachas (jis ir kongreso prezidentas). Po to dalyviai pasiskirstė į tris pagrindines sekcijas. Pirmosios sekcijos (A) svarbiausia tema buvo „Stambūs ir smulkūs ūkiai. Senjorai ir valstiečiai Europoje nuo viduramžių iki šių dienų“. Šia tema spausdintą pranešimą išdalijo vengrų prof. L. Makajus (Makkai). Iš pradžių ekspertų diskusijose kalbėjo iš anksto pasirengę ekspertai, o laisvose diskusijose—kiti kongreso dalyviai. Laisvose diskusijose dalyvavo ir šių eilučių autorius, pasisakęs dėl laisvųjų žmonių kilmės ir šios žmonių kategorijos reikšmės kaupiant pirminį kapitalą Lietuvoje.

¹ Tiesa, 1982 vasario 21.

Platesnės diskusijos vyko dėl amerikiečių prof. N. Rosenbergo pranešimo šiuolaikine tema — apie industrinį perversmą ir šiuolaikinį techninį progresą. Dar labai svarbus svarstomas klausimas buvo žmonių migracija istorijos bėgyje.

Kitose sekcijose buvo svarstomi globaliniai ekonomikos teorijos klausimai (B sekcija): nauji kiekybiniai metodai ekonomikos istorijoje, energetikos, vartojimo, darbo, agrarinių reformų, migracijos, žemių kolonizacijos klausimai. C sekcijoje — žemės ūkis ir gyventojų aprūpinimas maistu, žemės ūki technika, gerovės, skurdo ir bado, valstybės finansų, prekybos ir kitos problemos.

Iš kapitalistinių šalių kongrese dalyvavo, daugiau ekonomistų negu istorikų. Tarybiniai ir socialistinių šalių istorikai daugiau negu ekonomistai sprendžia ekonomikos istorijos klausimus.

M. Jučas

IŠKILMINGAS MOKŠLINĖS TARYBOS POSĖDIS

1982.X.5 įvyko Istorijos instituto Mokslinės tarybos iškilmingas posėdis, skirtas revoliucinio judėjimo dalyvio, valstybės ir partijos veikėjo, LTSR nusipelnusio kultūros veikėjo Boleslovo BARANAUSKO 80-ties metų sukakčiai paminėti. Į posėdį atvyko B. Baranausko giminės, artimieji, revoliucinio judėjimo dalyviai, respublikos mokslininkai.

Ižanginiu žodžiu Tarybos posėdį pradėjo Instituto direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams ist. m. dr., prof. M. Jučas. LTSR MA narys koresp. B. Vaitkevičius padarė pranešimą apie B. Baranausko gyvenimą ir veiklą. LTSR nusipelnęs kultūros veikėjas F. Bieliauskas ir revoliucinio judėjimo dalyvis J. Povilaitis pasidalijo prisiminimais apie B. Baranauską.

F. Žigaras

POVILO PAKARKLIO 80-OSIOS GIMIMO METINĖS

Istorijos institutas 1982 m. lapkričio 22 d. organizavo iškilmingą Mokslinės tarybos posėdį Lietuvos TSR MA nario korespondento, žymaus teisininko, istoriko P. PAKARKLIO gimimo 80-osioms metinėms pažymėti. Posėdyje taip pat dalyvavo MA Prezidiumo, aukštųjų mokyklų teisininkai, giminės. Ta proga buvo surengta P. Pakarklio parašytų knygų paroda.

Posėdį atidarė Instituto direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams M. Jučas. Jis supažindino su svarbiausiais P. Pakarklio gyvenimo ir mokslinio darbo etapais, pabrėžė platų jo pasiruošimą tiriamajam darbui.

Prof. S. Vansevičius pranešime „Profesoriaus Povilo Pakarklio teisinė pedagoginė veikla“ nušvietė dvi pagrindines jo teisinės pedagoginės veiklos kryptis — pedagoginį-mokomąjį ir administracinį-visuomeninį darbą. 1940 m. P. Pakarklis pradėjo dėstyti baudžiamąją teisę ir baudžiamąjį procesą Vilniaus universitete, karo metais — Alma-Atos, vėliau Maskvos juridiniuose institutuose, kur jam buvo suteiktas profesoriaus vardas. Pokario metais profesoriavo Vilniaus universitete.

Liaudies vyriausybė 1940 m. P. Pakarklį paskyrė teisingumo ministru. Jam vadovaujant buvo reorganizuojamos Teisingumo ministerijos žinybinės įstaigos, ruošiamos joms instrukcijos, tarybiniai įstatymų projektai, rengiami teisininkų kadrai. P. Pakarklis spaudoje, viešose paskaitose pasisakė tarybinės teisės klausimais, supažindino visuomenę su naujais teisiniais aktais, demaskavo buržuazinių teisiųjų įstaigų klasinę paskirtį.

Akad. J. Jurginis pranešime „Krikščioniškoji agresija Povilo Pakarklio darbuose“ aiškino, kaip P. Pakarklis pasuko istorijos tyrinėtojo keliu, kokios jo svarbiausios mokslinės koncepcijos ir kokia jo mokslinių darbų vertė. Pranešėjas nurodė, kad P. Pakarklis pirmasis atskleidė Kryžiuočių ordino agresijos Pabaltijyje ekonomines ir socialines priežastis, įrodė, kad užkariautojai aštrino nukariautų tautų klasinius skirtumus, teikė aukštiesiems gyventojų sluoksniams privilegijas, skatindami juos prisidėti prie visiško savo tautų pavergimo. Jis demaskavo katalikų bažnyčios reakcinį vaidmenį kryžiaus žygiuose ir užkariautų tautų pavergime, paneigdamas istoriografijoje įsigalėjusią nuomonę apie katalikų bažnyčios pozityvią reikšmę. J. Jurginis nurodė, kad P. Pakarklio mokslinių darbų vertė didelė ir jo darbus istorikams reikia toliau tęsti.

Doc. V. Pšibilskis pranešime „Povilo Pakarklio ateistinė veikla“ nurodė, kad jo moksliniai darbai, demaskuojantys katalikų bažnyčios antiliaudinį vaidmenį, popiežių organizuojamus kryžiaus žygius į Pabaltijį, prisidėjo prie ateistinės minties sklaidimo Lietuvoje.

Ist. m. k. E. Gudavičius pranešime „Povilo Pakarklio darbas su istorijos šaltiniais“ apžvelgė plačius mokslininko kaip istorijos šaltinių tyrinėtojo, jų publikuotojo ir ieškotojo interesus. P. Pakarklis gerai žinojo istorinius šaltinius, suprato jų turinį. Visa tai lėmė jo teiginių ir įrodymų pagrįstumą, polemikos sėkmę. P. Pakarklis publikavo istorinius šaltinius, vertė juos į lietuvių kalbą (popiežių bulės, Christburgo taikos, Prūsų teismo ir kitus dokumentus). Jis sudarė istorinių šaltinių vertimo sistemą, kūrė terminiją. E. Gudavičius paminėjo sėkmingas P. Pakarklio archeografines paieškas buv. Ryt-prūsijoje.

Baigiamajame žodyje M. Jučas pranešė, kad numatyta išleisti P. Pakarklio raštų tomą, jo daktaro disertaciją, manoma toliau publikuoti istorijos šaltinius (popiežių bulės, Dusburgo kroniką ir kt.).

P. Žostautaitė

SAJUNGINĖ KONFERENCIJA TSRS ĮKŪRIMO 60-MEČIUI PAŽYMĖTI

1982 XI.29—30 Vilniuje įvyko sąjunginė mokslinė konferencija „Tarybinių tautų dvasinio gyvenimo internacionalizavimas išsivysčiusio socializmo sąlygomis“, skirta TSRS įkūrimo 60-mečiui. Ją surengė TSRS MA Mokslinė taryba kompleksinei problemai „Socializmo ir komunizmo statybos TSRS istorija“ tirti, TSRS MA TSRS istorijos in-tas bei Lietuvos TSR MA istorijos in-tas.

Konferenciją įžanginiu žodžiu pradėjo Lietuvos TSR Mokslų Akademijos prezidentas J. Matulis. Plenariniame posėdyje pranešimus perskaitė Lietuvos KP CK sekretorius L. Šepetys ir TSRS MA akademikas M. Kimas (Maskva). Konferencijoje dalyvavo mokslininkai iš Maskvos, Leningrado, Kazanės, Nalčiko, Azerbaidžano, Baltarusijos, Estijos, Latvijos, Moldavijos, Turkmėnijos ir Ukrainos TSR, grupė Tarybų Lietuvos mokslininkų, respublikos visuomenės atstovai. Konferencijos pabaigoje buvo apibendrintas jos darbas ir priimta rezoliucija.

J. Mardosa

LIETUVOS TSR MA ISTORIJS INSTITUTO IR LIETUVOS TSR ISTORIJS PROBLEMİNĖS TARYBOS IŠPLĖSTINIS POSĖDIS

1982 m. gruodžio 30 d. Istorijos institute įvyko Lietuvos TSR MA Istorijos instituto ir Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos išplėstinis posėdis, skirtas Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos įkūrimo 60-osioms metinėms. Posėdyje dalyvavo mokslinės tarybos nariai, instituto moksliniai bendradarbiai, aukštųjų mokyklų atstovai.

Įžanginiu žodžiu posėdį pradėjo Instituto direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams ist. m. dr., prof. M. Jučas. Apie Lietuvos TSR istorijos tyrinėjimus 1972—1982 metais Lietuvos TSR MA Istorijos institute pranešimus padarė akad. J. Jurginis, ist. m. dr. V. Merkys, ist. m. k., doc. H. Šadžius, ist. m. k. A. Tautavičius, menot. m. k. I. Korsakaitė, menot. m. k. A. Vengris, ist. m. dr., prof. M. Jučas. Istorijos tyrinėjimus Vilniaus valst. V. Kapsuko universitete apžvelgė ist. m. k., doc. S. Jegerėvičius. Pranešimą apie istorijos tyrinėjimus Vilniaus valst. pedagoginiame institute padarė ist. m. k., doc. S. Stašaitis. Su Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejaus eksponatų moksliniais aprašymais supažindino muziejaus direktorė A. Jankevičienė. Ist. m. k. B. Vonsavičius padarė apžvalgą apie Lietuvos TSR centrinių archyvų mokslinį darbą. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto ir Lietuvos TSR istorijos probleminės tarybos išplėstinį posėdį baigė ist. m. dr. prof. M. Jučas.

F. Žigaras

Moksliniai ryšiai

1982.IV.19—24 Istorijos institute lankėsi Baltijos tyrimų centro prie Stokholmo universiteto direktorius filosofijos mokslų daktaras, profesorius *Aleksandras Loitas* (Loit) ir šio Centro bendradarbė filologė *Baiba Kangeris*. Mokslininkai atvyko susipažinti su Lietuvos istorijos ir baltistikos tyrinėjimais, lankėsi Lietuvos TSR MA Prezidiume, MA Centrinėje bibliotekoje, Lietuvių kalbos ir literatūros institute, Vilniaus universitete, muziejuose, apžiūrėjo Vilniaus, Kauno ir Trakų istorinius paminklus.

* * *

1982.V.18—21 Taline vykusioje IX sąjunginėje konferencijoje, skirtoje Skandinavijos šalių ir Suomijos istorijai, ekonomikai, literatūrai ir kalbai, ist. m. k. *L. Vaitkunskienė* skaitė pranešimą „Nauji duomenys apie Lietuvos ir Skandinavijos šalių kultūrinius santykius“. Be to, Vilniaus universiteto doc., filol. m. k. *S. Steponavičienė* skaitė pranešimą „Sudurtinių žodžių kalboje funkcionavimo ypatumai (pagal skandinavų ir baltų kalbų medžiagą)“, o TSRS MA Archeologijos instituto darbuotojas *V. Kulakovas* — „Prūsų ginklų semantika“. Pranešimų tezės paskelbtos knygoje «IX Всесоюзная конференция по изучению истории, экономики и языка Скандинавских стран и Финляндии» (Тарту, 1982, ч. I—II).

* * *

1982.V.20 įvyko Vilniaus universiteto Mokslinės tarybos iškilmingas posėdis, skirtas Tartu universiteto 350 metų jubiliejui. Posėdyje dalyvavo Tartu universiteto delegacija, vadovaujama rektoriaus *A. Kopo* (Koop). Be kitų, posėdyje pranešimą „Tartu universiteto įnašas į lietuvių kultūrą ir mokslą“ skaitė v. m. b. *A. Tyla*.

* * *

1982.VI.11 Telsių kraštotyros muziejaus 50-mečio iškilmėse Archeologijos skyriaus vadovas ist. m. k. *A. Tautavičius* padarė pranešimą apie šio muziejaus istoriją.

* * *

1982.VII.20—VIII.17 v. m. b. *V. Milius* lankėsi Vokietijos Demokratinėje Respublikoje. Berlyno etnografijos ir Drezdeno bei Leipcigo etnologijos muziejuose aprašė lietuviškuosius eksponatus. Ypač gražių raštuotų pirštinių rasta pirmajame muziejuje. Vokietijos valst. bibliotekoje Berlyne ir Vokietijos bibliotekoje Leipcige rinko medžiagą apie XIX ir XX a. vokiečių vykdytus lietuvių liaudies kultūros tyrinėjimus. Be to, susipažino su tenyškųjų etnografų darbų kryptimis ir rezultatais.

* * *

1982.IX.30—X.3 Ufoje vyko Agrarinės istorijos problemoms tyrinėti sąjunginio simpoziumo XIX sesija. Ją organizavo TSRS MA Istorijos skyrius ir TSRS MA TSRS istorijos institutas kartu su TSRS MA Baškirijos filialu bei šio filialo Istorijos, kalbos ir literatūros institutu. Sesijoje buvo nagrinėjama problema „TSKP XXVI suvažiavimas ir TSRS agrarinės istorijos problemos (socialinė-politinė kaimo raida)“. Sesijoje pranešimus skaitė Istorijos in-to direktoriaus pavaduotojas ist. m. dr. *M. Jučas* — „Lietuvos valstiečių žemėvalda XVII a.—XIX a. pirmoje pusėje“ ir ist. m. dr. *L. Mulevičius* — „Lietuvos valstiečių žemėvaldos paprotinė teisė XIX a. pabaigoje“.

* * *

1982.X.4—5 Vilniuje vykusiuose Fiodorovo skaitymuose, skirtuose rusų ir lietuvių knygų ryšių bei Lietuvos XVI—XX a. knygų istorijos tyrimams, pranešimus skaitė šie Istorijos in-to darbuotojai: ist. m. k. *I. Lukšaitė* — „Vilniaus XVI a. paskutinio ketvirčio ir XVII a. pirmosios pusės leidiniai“, ist. m. k. *I. Petrauskienė* — „XVIII a. mokslo po-

puljarinamoji literatūra — Švietimo epochos idėjų išraiška", ist. m. dr. V. Merkys — „Rusijos Mokslų Akademijos įnašas į lietuviškų knygų leidimą 1865—1904 m.", menot. m. k. I. Korsakaitė — „M. Dobužinskis ir Lietuvos knygų grafika".

* * *

1982.X.26—28 ist. m. k. V. Milius dalyvavo TSRS MA Etnografijos instituto ir Kabardinų-balkarų istorijos, filologijos ir ekonomikos instituto Nalčike organizuotoje sąjunginėje sesijoje, skirtoje 1980 ir 1981 metų etnografinių lauko tyrinėjimų rezultatams aptarti. Etnografijos atlasų ir materialinės kultūros tyrinėjimų sekcijoje pasisakė dėl šeimos švenčių tradicinių valgių Lietuvoje.

* * *

1982.XII.3 Vytėnų sodininkystės ir daržininkystės bandymų stoties Babtuose organizuotame seminare, skirtame sodininkystės ir daržininkystės istorijai, pranešimus padarė akad. J. Jurginis — „Istorinės žinios apie Lietuvos feodalinio laikotarpio sodininkystę", ist. m. dr. L. Mulevičius — „Kai kurie Lietuvos sodininkystės istorijos tyrinėjimo klausimai" ir ist. m. k. V. Milius — „Etnografinė ir kraštotyrinė medžiaga apie Lietuvos sodininkystę ir daržininkystę". Buvo susipažinta su sodininkystės muziejaus Vytėnuose ekspozicija ir pateikta pastabų.